

Un eseu poematic despre strălucire și (dez)iluzie - Bogdan Suceavă, *Furtuna barocă. Poemul unei epoci*

[A poetic essay on brilliance and (dis)illusionment - Bogdan Suceavă, *The Baroque Storm. The Poem of an Era*]

Simona ANTOFI

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

simona.antofi@ugal.ro

Abstract:

Marked by metamorphosis, brilliance, and baroque (dis)illusion, Bogdan Suceavă's poem-novel (de)constructs, from the dual perspective of a writer-mathematician and with his dual tools, the image of 17th-century Europe as a succession of bloody battles fought in defence of (hypothetical) religious truths, and, simultaneously, as a succession of genius insights by thinkers through whom humanity, in its entirety, has progressed. A poetic tribute to the power of the human mind to decipher the mysteries of universal harmony, the poem is also a novel about the disasters that humanity creates with the same stubbornness with which it was able to build cathedrals, theorems, and pieces of musical genius.

Keywords: poem, scholarly essay, poetic novel, baroque, *concordia discordans*.

Despre *Furtuna barocă. Poemul unei epoci*, volumul publicat de Bogdan Suceavă, în 2024, la Polirom, nu s-au pronunțat prea multe voci critice din spațiul românesc de cultură. Și niciuna dintre cronicile de întâmpinare nu se apleacă suficient de mult asupra acestui text – surprinzător ca formulă literară și provocator ca idee – pentru a-i identifica ceea ce putem numi, cu o sintagmă consacrată - *desenul din covor*. Adică mecanismele de (de)ficționalizare și resorturile de ideologie literară și de insistentă predispoziție către a reflecta asupra lucrurilor omenești născute din dificultatea omenirii de a(-și) înțelege lumea.

Așa de pildă, într-un scurt eseu dedicat cărții lui Suceavă, Cristian Teodorescu remarcă structura armonică a scrierii, elaborată pe coordonatele unei bucăți muzicale ce reconfigurează lumea similar unui organism dinamic, constituit din totalitatea unor fragmente care, în sine, conțin, la scară redusă, întregul, în vreme ce acesta le amplifică și rezzonează în fiecare dintre fragmentele sale, ale corespondenței de profunzime dintre timp, spațiu, omenescul clipei și al artei grație unei mereu recognoscibile *muzici a sferelor*, a unei cantate de Bach sau a unei ode: „Astronomul și matematicianul danez spune în ultimele sale clipe: «Toate sînt legate», ceea ce potrivit evaluării poetice a autorului nostru înseamnă că «toate ale cerului cu toate ale muzicii și ale corpului omenesc, toate trebuie privite dintr-o dată, ca și cum toate timpurile ar exista simultan, splendidă convergență a tuturor traiectoriilor posibile prin materie și timp, ca și cum în metrica odei ai putea

îngemăna accentele preschimbând în dans purpura clipei». Aici, în aceste prime pagini, se află cheia cărții lui Suceavă și uvertura a tot ce va urma. Îndrăgostit de muzică, la care se întoarce adesea, romancierul întocmește această cronologie a furtunii baroce atent și la muzicalitatea frazelor, o muzicalitate cel mai adesea gravă, inspirată din Bach, geniul muzical al barocului.”¹

Octavian Soviany observă structura narativă și complicata apartenență arhitecturală a acestei cărți „scrisă parcă dintr-o răsuflare, neîmpărțită în secvențe, paragrafe, alineate, marcată de prezența unui ego implicat emoțional și recurgând uneori la mijloace de expresie specifice discursului poetic. *Furtuna barocă* are ceva din fizionomia unui poem de largă respirație. Dar cartea poate fi privită și ca un roman, pentru că spune poveste unui personaj el însuși proteic: barocul.” Și mai departe – „Cartea lui Bogdan Suceavă prezintă însă și particularități specifice genului eseistic: stilul divagaționist, care îi permite autorului să treacă de la o idee la alta cu ingeniozitatea unui jongler, dar și risipa de erudiție, care uneori poate părea în exces, dar e într-o concordanță perfectă cu gustul pentru excesiv al barocului. În sfârșit, *poemul unei epoci* poate fi privit și ca un fragment de autobiografie spirituală.”²

Poem și roman (poematic), eseu erudit, cu alură romanească, exercițiu de erudiție prezentat în diacronia devenirii acesteia ca idee – matrice a unei cărți, *Furtuna barocă* este, grație Postfeței, obiectul unei clarificări adresate cititorului, de către autorul însuși, cu privire la intențiile pe care se fundamentează cartea, nucleul ideatic al demonstrației implicite despre natura umană, pe care cartea o face, și perspectiva din care a fost redactată. Aici este locul în care scriitorul scoate la lumină componentele unui pact cu cititorul – pe care l-a lăsat, până acum, să se ghideze singur în scriitură, având la îndemână doar titlul – un oximoron *domolit*, căci, dacă furtuna este haotică, barocul deznoadă și dezarticulează structurile literare ale clasicismului renascentist tocmai pentru a le re-articula pe cu totul alte coordonate. *Poem al unei epoci*, în forma unui roman cu totul atipic (dar oare există specie literară mai proteică decât însuși romanul?), avem de-a face cu un text viu, ce are un ritm propriu, din paginile cărții născându-se o trăire a scriiturii pe care știința prozatorului – matematician a putut să o facă să treacă dincolo de text. Îi putem spune *emoție* – „E clar că se pot construi romane scurte, care să aspire spre o mare cuprindere; totul e cum le construiești, ce ritm au, cum converg spre final, cărei idei literare servesc. Dar mai e ceva: sunt idei literare care țin mai degrabă de poem decât de roman (am învățat cu toții asta de la Jorge Luis Borges). Există poezie în construcțiile epice, și rezultatul unei încercări narrative poate foarte bine să fie poem”.³

Și iată o profesiune de credință despre cum își scrie cărțile Bogdan Suceavă, matematician și scriitor român ce trăiește în SUA: „(...) îmi propun să scriu cărți care *să nu* arate la fel. Nici între ele, nici similare altora.”⁴ Dubla perspectivă asupra actului de creație dă o mai mare deschidere scriiturii, ca exercițiu compozițional. Forma, ca instrument de construire a unei realități alternative, indefinibil fuzionând cu aceasta, este esențială, în literatură. A te reinventa mereu, ca scriitor, reprezintă o formă de regenerare spirituală

¹ Cristian Teodorescu, *Furtuna dinaintea furtunilor* – 29 noiembrie 2024, disponibil la adresa <https://www.catavencii.ro/furtuna-dinaintea-furtunilor/>

² Octavian Soviany, *Umanism și baroc*, în „Observator cultural”, nr. 1238/2024, disponibil la adresa <https://www.observatorcultural.ro/articol/umanism-si-baroc/>

³ Bogdan Suceavă, *Furtuna barocă. Poemul unei epoci*, Polirom, 2024, p. 152

⁴ Idem, p. 154.

rezultată ca urmare a practicării matematicii. A matematicii – joc al intelectului cu creativitatea, al rațiunii cu imaginația și al încrederii omului în puterea rațiunii sale cu fulgurațiile divinului în immanent, numite har.

Așadar, *Furtuna barocă* stă sub semnul *concordia discordans*. Și al strălucirii. Așa cum rezultă din două studii fundamentale asupra barocului. Cel dintâi îi aparține lui Jean Rousset – *La littérature de l'âge baroque en France. Circe et le Paon*⁵, și așază barocul sub autoritatea și reprezentativitatea simbolică a celor două străluciri – cea enigmatică, respectiv cea opulentă. Adică sub semnul vrăjii, al (re)vrăjirii lumii, și sub semnul ornamentalului, al strălucirii care, asemenea penajului păunului, ia ochii. Li se adaugă Proteu, divinitatea cu o mie de fețe, aflată într-o continuă metamorfoză, într-o continuă *concordia discordans*. Cel de-al doilea îi aparține lui Heinrich Wölfflin – *Renaissance and Baroque*⁶, și propune patru dublete prin intermediul cărora definește barocul din arta plastică, ușor de transferat și asupra altor structuri artistice. Cel dintâi dublet pune față în față perspectiva conform căreia figurile/imaginile reprezentate artistic sunt clar definite și evidențiate, cu cea barocă, în virtutea căreia figurile comunică între ele, ca parte a unui același întreg compozițional. Al doilea dublet are în vedere, pe de o parte, dispunerea elementelor reprezentate pe baza unor planuri paralele, orizontale și verticale, limpezi. Pe de altă parte, barocul aduce dispunerea pe diagonale a elementelor reprezentate, care are drept efect dirijarea privirii către figurile centrale ale întregului. Al treilea dublet aduce în discuție forma închisă – impresia de echilibru, stabilitate rezultă din organizarea simetrică a compoziției, respectiv forma deschisă – diagonalele, ca principiu de construcție a întregului, structurează compoziția din interior, dând impresia de spațiu dinamic. Ultimul dublet aduce în prim-plan multiplicitatea – fiecare figură/element reprezentat are autonomie și e bine delimitată de ansamblu, respectiv unitatea – nicio figură nu poate fi izolată de întreg, iar acesta este conceput ca un ansamblu dinamic, al cărui dinamism rezultă tocmai din interdependența semantică a elementelor componente între ele.

Nucleul narativ al *Furtunii baroce* este Războiul de 30 de ani dintre catolici și protestanți, soldat cu 8 milioane de vieți irosite, și dublat, într-un secol baroc de mare efervescență științifică și artistică, în întreaga Europă, de nenumărate scipiri de genialitate umană. Tabloul dinamic al secolului al XVII-lea este constituit dintr-un ansamblu de evenimente – luptele care se dau în numele credinței creștine și descoperirile științifice care o contrazic, cheia de lectură a întregului poem regăsindu-se în moartea exemplară a lui Tycho Brahe, ca formă extremă a umilinței trupului, și în sinteza narativă cu privire la descoperirile științifice ale savantului danez – primul personaj memorabil al *Furtunii*. În opoziție cu *Etimologiile* lui Isidor din Sevilla, capodoperă rușinoasă a erorilor și demonstrație despre cum se poate descrie eronat lumea prin cuvânt, „piromanie simfonică la care invită enciclopedia”, notele rămase în urma lui Tycho Brahe, și ultimele lui cuvinte, descriu adevărata față a lumii văzute și nevăzute: „(...) i-au rămas toate acele note bine orânduite în care se ascundea taina cerului, un catalog cu măsurători și numere perfect aliniate, o armonie a proporțiilor care ducea nu către virtuțile sufletului, ci către echilibrul tangibil și omeneste calculabil al cosmosului. Toate sunt legate, a spus în ultimele lui clipe, adică toate ale cerului cu toate ale muzicii și ale corpului omenesc, toate trebuie privite dintr-o dată, ca și cum toate timpurile ar exista simultan, splendidă convergență a tuturor

⁵ Jean Rousset, *La littérature de l'âge baroque en France. Circe et le Paon*, José Corti, 1953.

⁶ Heinrich Wölfflin, *Renaissance and Baroque*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1966 (ediția originală a apărut în 1961).

traectoriilor posibile prin materie și timp, ca și cum metrica odei ar putea îngemăna accentele, preschimbând în dans purpura clipei.”⁷ Cu alte cuvinte, lectura corectă a universului constă în descifrarea armoniilor micro și macrocosmice și în reproiectarea acestora, prin cuvânt, sunet sau imagine, într-o formulă barocă ce dovedește faptul că gloria lumii decurge din suspendarea clipei: „Privește basoreliefurile acestei catedrale, măști fantastice peste chipuri febrile, timpul reverberând din piatră, rostogolindu-se spre ochiul tău, gloria lumii curgând din matca tăcerii.”⁸

Redactat în stil indirect liber, într-o narațiune ce coabitează armonios cu poezia, cu secvențe meditative, cu descrieri sintetice ale bățăliilor și cu elemente de istorie a matematicilor, ori ale altor științe (sunt menționate denumiri de tratate științifice revoluționare pentru omenire, al căror conținut este redat în sinteză), precum și cu informații de natură istorică despre Războiul de 30 de ani, poemul nu se constituie dintr-un *brac-à-brac* de elemente (ca la Isidor din Sevilla), ci se coagulează ca expresie a unei înțelegeri superioare a istoriei, a mecanismului de articulare a lucrurilor, a universului.

Furtuna este, așadar, o istorie concentrată a gândirii umane din secolul baroc, cu toate formele ei, cu toate erorile grave și cu toate fulgurațiile de geniu ale gânditorilor, un concentrat al umanității într-o scriitură ea însăși barocă prin multitudinea de tipuri de discurs și prin multiplele semnificații pe care lectura le activează, o narațiune care se articulează între afirmația lui Tycho Brahe și Postfață. Istoria altitudinii gândirii umane din secolul baroc se continuă, după Tycho Brahe, cu Johannes Kepler și Copernic, corelativ importanței pe care scriitorul i-o acordă elipsei – o (im)perfectiune (nu este cerc!) care se (re)configurează ca negare parțială a perfecțiunii, având două centre și regăsindu-se, ca matrice universală, în structura universului - de la orbitele planetelor la conformația societății omenești. Se vor adăuga, apoi, numeroase personaje ale scriiturii ce desenează, la rândul lor, o infra-istorie *ad-hoc* a gândirii prospective a umanității, personaje născute și fiindând exclusiv prin discursul poemului și prin titlurile operelor lor, deopotrivă științifice și poetice. Pe Kepler ni-l putem imagina „spunând asta: Scriu cartea aceasta cu o peniță de argint pe o pagină de hârtie aleasă. Nu s-ar putea altfel. Nu aș putea scrie o carte despre drumul stelelor în alte condiții. Trăiesc cu prejudecata că toate nuanțele contează. Sau că ar trebui să conteze. Sau poate nici nu e adevărat, adică propun un model pe baza observațiilor acestea. Poate caut o imagine despre actul de a scrie despre univers, decriptând tainele lui.” Și tot aici – „Singularul subiect despre care ar merita discutat vreodată e strălucirea.”⁹ În fond, tema cărții este strălucirea genialității ca fomă de manifestare a gândirii și a intuiției umane. Așa cum pentru Kepler, *Epitome Astronomiae Copernicanae* este „poemul vieții sale”.¹⁰

Privind astfel lucrurile, *strălucirea, elipsa, poemul, matematica și universul* intră într-un raport de inedită sinonimie simbolică pe care *Furtuna barocă* ambiționează să îl demonstreze și să îl descrie. Ea însăși fiind un poem despre gândirea vizionară, har și particularitățile discursului care o poartă. Și care demonstrează că poezia și algebra, fabula comprimată în basoreliefurile și în arcadele unei catedrale sunt, toate, expresii ale adevărilor fundamentale revelate: „Spectacolul unui muritor vorbind despre obiecte abstracte e suficient pentru a da întreaga măsură a maximului de strălucire la care un boț de

⁷ Idem, pp. 7 – 8.

⁸ Idem, p. 8.

⁹ Idem, p. 19.

¹⁰ Idem, p. 21.

humă poate nădăjdui, după cum ideea de poem, un text alcătuit de versuri, poate fi extinsă și la aceea de text alcătuit din imagini, dar nu stampe dintre cele cu care ne încântă pictorii, ci exfolieri ale timpului, succesiuni de tragedii și botezuri, războaie și zidiri, dezintegrări și atașări, treceri al lumii și întoarceri ale lumii, ca o alăturare de hidre pe fațada unei catedrale acceptabilă tuturor drept imagine reflectată a lumii.”¹¹

Cealaltă față a secolului baroc este, așa cum spuneam, Războiul de 30 de ani. Pe care scriitorul alege să îl descrie în date statistice, de la o bătălie la alta, cu informații privind numărul și categoriile de arme utilizate, tehnicile și tacticile de luptă, uniformele combatanților, înfrângerile, victoriile, morți și supraviețuitorii. Iată un exemplu: „Pe 29 august 1622, a avut loc bătălia de la Fleurus, când armata spaniolă a exigentului Gonzalo de Córdoba a bătut adunătura insuficient omogenizată a mercenarilor germani ce se îndreptau spre Țările de Jos. De-ar fi să descriem pe scurt, urmărind harta militară a momentului, s-au întâmplat câteva lucruri absolut incredibile, de-a dreptul ilogice, și se taie respirația dacă mergi spre detalii. Córdoba comanda 8000 de oameni, în timp ce forța opusă era de 14.000, marea majoritate germani. Córdoba avea 5200 de infanteriști pe care i-a dispus în centru, în patru escadroane diferite (...). Córdoba mai avea și 2000 de călăreți, pe care i-a dispus pe aripi, pentru o mai mare mobilitate. (...)”¹² Aceasta este perioada în care Descartes scrie *Discursul asupra metodei* și *Geometria* sa, texte care nu pot fi înțelese corespunzător în absența informațiilor complete cu privire la întreaga dinamică – de idei și militară – a epocii.

Există, în acest *poem baroc*, și exemple de anti-poezie, sau de poezie a războiului, și ea îngemănată cu calculul matematic: „Dacă discutăm despre metode științifice, atunci să admitem că și în ceea ce privește diseminarea morții, se poate imagina o metodă, ceea ce înseamnă că în materie de război există și artă, și știință, deși nu putem uita că, de fapt, discutăm despre moarte. Aliniază inteligent tunurile, acesta este un viers militar.”¹³

Poemul construiește, pe măsură ce se articulează, un dialog explicit cu două categorii de cititori: cel de la *Porțile Orientului*, (aparent) incapabil să înțeleagă și să-și însușească lecția istoriei, ipostaziat, acum, ca un novice aflat sub ascultarea unui maestru – „Voi, necredincioșilor de la porțile Orientului, așa cum vă aflați, închinați patriarhului de la Ohrid sau de cine știe unde, elipsa este una dintre cele șase categorii de intersecții ale unui con cu un plan (...)”¹⁴, și cititorul din zilele noastre, noi toți, cei care s-ar cuveni să asimilăm macrosemnificația veacului baroc, să putem înțelege armonia intrinsecă a universului, de dincolo de aparențele înșelătoare și ispititoare, de strălucirile calpe – „Vezi, domnia ta, drept cititor de departe, din alt spațiu și din alt timp, furtuna de sânge care a rostogolit în neant atâtea suflete pe cuprinsul atâtor meleaguri s-a sfârșit acolo unde a început, adică la Praga (...)”¹⁵

Și iată o listă (incompletă) a personajelor pe care poemul le construiește ca exemplificare a gândirii umane active: Galileo Galilei, Francis Bacon, Luis de Góngora, Francisco de Quevedo, Pierre de Fermat, Peter Paul Rubens, Evangelista Torricelli, Johann Sebastian Bach, Jean Racine, Antonio Vivaldi, William Shakespeare, Jean-Baptiste-Marie-Charles Meusnier de la Place. Toți pot fi considerați, în egală măsură, și poeți. Leonhard

¹¹ Idem, p. 24.

¹² Idem, pp. 51 – 52.

¹³ Idem, pp. 74 – 75.

¹⁴ Idem, p. 10.

¹⁵ Idem, p. 100.

Euler, de exemplu, întrucât calculele sale matematice sunt de-a dreptul poetice. „Nu este oare poezia definirea unui raport dintre suflet și irealitate direct proporțional cu raportul dintre intelect și realitate?”¹⁶ Răspunsul este, firește, pozitiv. Căci este vorba despre transfigurarea/transferarea realității într-o emoție, adică despre (re)armonizarea acesteia ca produs al intelectului, prin matematică și prin congenerea acesteia, poezia.

Cât privește Europa, teatrul militar al Războiului de 30 de ani, și ea poate fi definită, asemenea perlei naturale (*barroco*), cu formă (aparent) dizarmonică, căci esența ei este transformarea: „Poate că Europa nu este un singur lucru și nu poate fi fixată în siajul unui singur moment, ci este o eternă schimbare a formei și accepțiunii, un continuum de imagini mobile, metamorfoza însăși.”¹⁷ În zilele noastre, în epoca AI-ului, definiția omului – derivată din cea a bătrânului continent, rămâne, în opinia scriitorului, constantă în metamorfozele ei conjuncturale. Căci se bazează pe aceeași facultate umană care a prezidat întregul secol baroc, pe demonstrația pe care *Furtuna* o face și pe ideologia optimistă a poemului – roman: „nu lăsa creativitatea pe seama unor programe inteligente, ci admite că impredictibilitatea e un dat uman, și asta vine dintr-o vreme care ți-a demonstrat că așa ceva e posibil.”

Omul, așadar, ca ființă paradoxală și contradictorie, cu două centre simbolice ale existenței sale, asemenea elipsei – fragilitate, dar și puterea gândirii sale, este, finalmente, miza de profunzime a *Furtunii baroce*: „Europa occidentală a barocului stă și ea (așa cum ne-o înfățișează Bogdan Suceavă) sub semnul elipsei: este o lume cu două biserici (catolică și protestantă) și cu două centre de putere (de o parte Imperiul Austriac și Spania, de cealaltă parte țările protestante) care își dispută întâietatea într-un război sângeros, care a lăsat în urma lui opt milioane de morți. Omul baroc (așa cum ni-l înfățișează Bogdan Suceavă) este, la rîndul său, o ființă dedublată, paradoxală, polarizată între sentimentul fragilității existențiale și fascinația față de propriul său ingenium.”¹⁸

Iar literatura trebuie înțeleasă și practică drept calea regală a cercetării naturii lucrurilor, în deplină sincronie creatoare cu științele.

Bibliografie

Teodorescu, Cristian, *Furtuna dinaintea furtunilor* – 29 noiembrie 2024, disponibil la adresa <https://www.catavencii.ro/furtuna-dinaintea-furtunilor/>

Soviany, Octavian, *Umanism și baroc*, în „Observator cultural”, nr. 1238/2024, disponibil la adresa <https://www.observatorcultural.ro/articol/umanism-si-baroc/>

Bogdan Suceavă, *Furtuna barocă. Poemul unei epoci*, Polirom, 2024.

Rousset, Jean, *La littérature de l'âge baroque en France. Circe et le Paon*, José Corti, 1953.

Wölfflin, Heinrich, *Renaissance and Baroque*, Cornell University Press, Ithaca, New York.

¹⁶ Idem, p. 142.

¹⁷ Idem, p. 114.

¹⁸ Octavian Soviany, *Umanism și baroc*, în „Observator cultural”, nr. 1238/2024, disponibil la adresa <https://www.observatorcultural.ro/articol/umanism-si-baroc/>